

- ⁴⁷ Грушевський М. До наших читачів у Росії // ЛНВ. – 1907. – Т.37. – Кн.1. – С.4.
- ⁴⁸ Хоткевич Г. Журнал і публіка // Діло. – 1911. – №63. – С.3; Літературно-науковий вістник // Там само. – 1911. – №10. – С.1–2; Серед благородних людей // Там само. – 1911. – №154. – С.3.
- ⁴⁹ Сріблянський М. З громадського життя // Українська хата. – 1912. – №12. – С.677–684; Українська преса і громадянство // Там само. – 1910. – №6. – С.396–405.
- ⁵⁰ ЦДАВО України. – Ф.3563. – Оп.1. – Спр.118. – Арк.77.
- ⁵¹ Чикаленко Є. Щоденник (1907–1917): У 2 т. – Т.1. – К., 2004. – С.113.
- ⁵² Грушевський М. На українські теми: Іще про наше культурне життя // ЛНВ. – 1911. – Т.53. – Кн.2. – С.391–403.
- ⁵³ Грушевський М. На українські теми. Ще про культуру і критику // ЛНВ. – 1908. – Т.44. – Кн.11. – С.121–136.
- ⁵⁴ Гирч І., Тодійчук О. Указ. праця. – С.116.
- ⁵⁵ ЦДІАК України. – Ф.1235. – Оп.1. – Спр.582. – Арк.494.
- ⁵⁶ Центральний державний історичний архів України, м.Львів. – Ф.745. – Оп.1. – Спр.25. – Арк.6.
- ⁵⁷ Листи до Олександра Кандиби // Грушевський М. Листування Михайла Грушевського. – С.223.
- ⁵⁸ Там само. – С.223–224.
- ⁵⁹ ІР НБУВ. – Ф.ХV. – №1056.
- ⁶⁰ Там само. – №2566.
- ⁶¹ Там само. – №2568.
- ⁶² Там само. – №2571.
- ⁶³ ЦДАВО України. – Ф.4028. – Оп.1. – Спр.3. – Арк.54–55.
- ⁶⁴ Листи до Олександра Кандиби. – С.224.
- ⁶⁵ ІР НБУВ. – Ф.ХV. – №2574.
- ⁶⁶ Листи до Олександра Кандиби. – С.225.
- ⁶⁷ ІР НБУВ. – Ф.ХV. – №2699.

On the base of the documents complex, epistles and memoirs the particular qualities of M.Hrushevs'kyi editing policy in «LSH» during and after the transferring of magazine to Ukraine under Russian empire in 1907, relations of M.Hrushevs'kyi with contributors of editorial stuff, leaders of Ukrainian movement, opponents and critics were analyzed.

Г.О.Корольов*

ІДЕЯ ФЕДЕРАЛІЗМУ ЯК ПАРАДИГМА ІСТОРИЧНОЇ ПЕРСПЕКТИВИ ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 рр.

У статті розглядається сутність федералістської ідеї доби Української революції 1917–1921 рр. Висвітлено основні історіографічні інтерпретації, котрі лягли в основу наукової постановки проблеми федералізму як парадигми історичної перспективи. Проаналізовано генезис федералістського розуміння державницького майбутнього тогочасної України.

Проблема інтерпретації подій Української революції 1917–1921 рр. лежить у площині конфлікту суспільно-політичної та світоглядної парадигм. У цьому контексті виділяється недостатнє осмислення ідейних поглядів національних діячів ХІХ – початку ХХ ст. Природно, що така ситуація змушує або спиратися на класичні концептуальні схеми, розроблені західним суспільствознавством, або запозичувати теоретико-пізнавальний матеріал з урахуванням вітчизняного контексту, розробляючи власні методи наукового пізнання.

* Корольов Геннадій Олександрович – канд. іст. наук, наук. співроб. відділу історії Української революції 1917–1921 рр. Інституту історії України НАНУ.

Дослідження феномену української революції дозволяє окреслити широкий контекст – пошук історичної перспективи. Про це досить влучно писав французький історик М.Блок, зазначаючи, що дослідник має працювати, «дихаючи на повні груди»¹. Сьогодні «винайдення традиції» наштотується на потребу нового усвідомлення історизму. Під останнім слід розуміти підхід до максимального відтворення історичної обстановки з поданням певних інтерпретацій і контрверсій. Сенс історизму полягає у знятті «суб'єктивізму» епохи та реконструкції пріоритетних особливостей розвитку державної і/чи політичної традиції. При цьому актуального значення набуває вивчення суперечливих і дискусійних тем. Однією з таких є проблема федералізму доби Української революції 1917–1921 рр.

Метою студії є ретроспекція ідеї федералізму в межах конструювання історичної перспективи, а завданням – висвітлення базових інтерпретацій Української революції 1917–1921 рр., що дозволить усвідомити непопулярність федералістської ідеї в дослідницькому фокусі; аналіз генезису федералізму з теоретичної площини в суспільно-політичну парадигму; осмислення ідеї федералізму як легітимного проекту державності «неісторичної» нації.

У «довгому» ХІХ ст.* ідеї почали об'єднувати людей. Виникнення класичних ідеологій у той час – «...ізмів» – сприяло роз'єднанню держав. Такий дискурс виокремлює для української історії два концепти – це модерність, що була породженням «довгого» ХІХ ст., та модернізацію, котра була її плодом і, одночасно, господаркою «короткого» ХХ ст.** У цьому контексті набуває значення вироблення історичного синтезу, який дасть змогу визначити місце української революції у вітчизняній та світовій історії, відмовившись від однобічного погляду на неї. Сучасні дослідники намагаються розглядати явище революції в контексті історичних перспектив, котрі розуміються як визначена чи вірогідна історична доля, сформована на основі досвіду різних епох і періодів. Зрозуміло, що кардинальні зміни за своїм змістом складають набір можливих перспектив, які реалізуються на підставі формування об'єктивних умов і закономірностей розвитку людської цивілізації.

Українська революція – суперечливе й динамічне явище національної історії. Її сутність становить наповнення різноплановими подіями, які розвивалися у хаотичній й системній формі. Дослідження історичного процесу 1917–1921 рр. перебуває у площині втілення і трансформації ідеї державності, розвиток якої неможливо розглядати, лише маючи досвід різних національних державностей того часу. Витворені українськими силами, вони на певних етапах не відповідали реаліям суспільного життя, тенденціям соціокультурного розвитку, а іноді й узагалі суперечили їм. І тут проблема полягає не тільки у відсутності досвіду державотворення, а в «розділенні» між елітою і народом, Великою Україною й Галичиною, очікуваннями та надіями.

Визначний історик М.Грушевський у 1906 р. цілком усвідомлено стверджував, що «Галичина належить і буде належати до іншої держави, до іншої церкви, ніж Україна, живе і буде жити під іншими культурними впливами»². А вже оцінюючи Варшавську угоду 22 квітня 1920 р. між Польщею

* «Довге» ХІХ ст. – уведено до історичного дискурсу британським істориком Е.Гобсбаумом поняття, котре окреслює розвиток епохи «подвійної революції», націоналізму, революцій, капіталізму з початку Великої французької буржуазної революції (1789 р.) до вибуху Першої світової війни (1914 р.)

** «Коротке» ХХ ст. – поняття, авторства британського історика Е.Гобсбаума, яке окреслює розвиток «епохи крайностей», боротьби капіталізму й соціалізму. Хронологічно охоплює період від початку Першої світової війни (1914 р.) до краху соціалістичної системи (1991 р.)

Ю.Пілсудського й УНР С.Петлюри зазначав, що політика останнього «компрометує українську державну думку в очах людей цією спілкою з польськими великими поміщиками» та призвела до розділення України на «більшовицьку» (Правобережжя) і «протиревольційну» (Лівобережжя)³.

1917-й рік для українських земель Російської та Австро-Угорської імперій став точкою трансформації існуючого розуміння ролі та значення національної державності. Але при цьому виявився загальним лише для певної структури соціальних відносин, класів, моменту порядку. Чи потребувало тогочасне українське суспільство нової влади для стабілізації становища й доведення до порядку? Історичний досвід свідчить про протилежне – тогочасний вітчизняний соціум був об'єктивно неготовий до глибоких змін.

Тенденції історичного поступу у Східній Європі характеризуються відродженням визвольних рухів «малих» народів, тобто таких, в яких відсутня сталість політичної традиції. При цьому особливої ваги набуває проблема достатку й миру, убезпеченості життя. Секуляризація східноєвропейського мислення породила свідомість «лихваря» і «заробітчанина», для яких повнота життя асоціюється лише із забезпеченням першочергових потреб біологічного розвитку. Державотворчий досвід «неісторичних» націй не вмщався у західне розуміння сутності легітимної влади, тому, природно, західні, навіть революційні, еліти розглядали Україну лише в російському й/чи польському контекстах.

Державна модель України доби визвольних змагань була розірвана на декілька полюсів, що випливали з ідеологічних доктрин визвольного руху «довгого» XIX ст. Така ситуація важко сприймалася селянством, що становило переважну більшість українського соціуму. Відсутність ідентифікації відповідальних осіб влади дезорієнтувало соціальну свідомість як селян, так і робітників. Фактично революцією не було породжено української сили, яка б чітко артикулювала свої пріоритети перед простими людьми та взяла відповідальність за ситуацію. Збори і з'їзди громадськості були певним клапаном, що дозволяв випустити невдоволення, одночасно переконуючи учасників щодо їх великої ролі в революції. Власне, після падіння Центральної Ради відбувся спад емоційного піднесення, притаманного революційному часу. Німецький соціолог М.Вебер називав подібний феномен рутинізацією харизми й розглядав його як природну характеристику будь-якого постреволюційного періоду. Радикальна трансформація соціальних і політичних практик не вдалася, і тому лідери Центральної Ради почали шукати підтримки в Німеччині, відмовившись від проведення еволюційних реформ. Відтак подальша мімікрія революції у формі гетьманату П.Скоропадського була закономірним результатом українського руху, спробою прилаштуватися до існуючих умов революційної дійсності, що виявилось у відмові консервативних і власницьких сил від змін⁴. Навіть здобутки у сфері культури, освіти й науки в умовах утвердження капіталістичної цивілізації були лише свідченням неспроможності відповісти на виклики модерності, здійснити глибокі економічні й соціальні трансформації.

Простота й лінійність української революції виявилася в постійній зміні еліт у середовищі революційного проводу, який в умовах розкладу релігійних стереотипів не потребував легітимації з боку більшості людей. Різні рівні протікання життя творців, сучасників і істориків революції сприяли появі різних поглядів на її історичне значення.

Розвиток революційних подій 1917–1921 рр. був позначений двома взаємопов'язаними сторонами історичного процесу, які лише у сукупності відображали складність його соціальних і політичних конструктів. Одна з

них – макросоціальна динаміка, інша – політичні трансформації, що вели до якісних змін у порівнянні з попередніми періодами. Соціальне й національне питання змішалися у вибухонебезпечний коктейль. У цьому контексті вітчизняний політичний діяч марксист М.Порш передбачав, що «український національний рух не буде буржуазним рухом переможного капіталізму, як у випадку чехів. Він скоріше буде схожим на ірландський випадок: рух пролетарських та напівпролетаризованих селянських мас»⁵.

Саме загальна актуалізація ідеї федералізму була найбільш прагматичним шляхом відстоювання державницьких переваг. Проблема федералізації стала чимось більшим, аніж просто питанням перебудови колишньої Російської імперії. Вона була водночас питанням розвитку російської й української національних ідентичностей⁶.

Більшість істориків надає перевагу вивченню політичної площини революційного минулого, що, своєю чергою, призвело до формування пануючого уявлення в історичній думці й суспільстві як про чергування контроверсійних політичних режимів і державних утворень⁷.

Тенденції політичного розвитку стали об'єктом дослідницької уваги, сприйняття у сучасній науці особливостей складання історичного міфу про них. У своїх працях майже всі українські історики та велика частина російських наголошують на тому, що українська й російська революції були різними явищами, їх протікання визначалося лише внутрішніми причинами суспільного розвитку⁸. Уявлення про взаємозалежність революцій формувалося в руслі генезису української інтелігентської свідомості XIX – початку XX ст. під впливом як світоглядних чинників (ідеї федералізму, панування лібералізму й соціалізму, секуляризації мислення), так і психологічних (комплекс меншовартості, малоросійська ідентичність). Українська революція була конструюванням історичної перспективи, що базувалася на досвіді визвольного руху й ідеологічних доктринах «довгого» XIX ст.

Сучасний історичний дискурс вимагає розгляду не лише конкретних фактів революційного часу, а й аналізу світогляду провідників і сучасників тієї доби, ідеологічних підстав федералізму та самостійності як панівних ідей державницьких перспектив, розвитку української лівої ідеології (соціалістичного руху й націонал-комунізму) й більшовизму – характеру функціонування та зміни революційних інститутів і реалізації проектів соціально-політичних трансформацій на базі вирішення головних проблем.

Історично склалося, що доля України у «довгому» XIX ст. визначалася Австро-Угорщиною, Росією, навіть Польщею. Природно, що австро-угорський, польський, російський контексти лягли в основу регіональних особливостей Галичини, Наддніпрянщини та Слобожанщини. Тому історичний розвиток в Україні відбувався начебто у тому ж напрямі, як і в Європі, у межах регіональних і культурних відмінностей. І одночасно Україна перебувала в зоні великодержавницьких впливів ідей «Москва – Третій Рим», «Велика Річ Посполита», «Серединна Європа» (нім. «Mitteleuropa»). Відмінності цих підходів позначилися на способах мислення і поведінці людських спільнот та індивідів, на оцінці місця України у світовій історії, визначали інший порядок історичних змін, аніж в Європі, інші ідеології й механізми суспільних трансформацій тощо.

Як не дивно, але повернення до ідеї «Москва – Третій Рим» у більш прихованому вигляді приходять разом із російською революцією 1917 р. Здавалося, що виховані на західних авторитетах більшовики підуть далі «петербурзьким шляхом» розвитку, однак історія виявила інше. «Третій Рим» став метафоричною столицею III Інтернаціоналу, а ідея загального спасіння

через віру була замінена на місію побудови комунізму в усьому світі. Міфологеми Жовтневої революції, соціалістичної батьківщини й нового ладу ідеально відповідали історичній пам'яті імперського суспільства. Ідея «Великої Польщі» відтворювала політичну вимогу польської еліти щодо відновлення Речі Посполитої у кордонах 1772 р. Зрозуміло, що у цьому процесі Україні виділялася вирішальна роль, адже, згідно з уявленнями лідерів польського руху, територіально й світоглядно українці належали до «річпосполитської спадщини». Розвитком ідеї Середньої Європи стала концепція Ф.Науманна, зміст якої передбачав імперіалістичне панування Німеччини, де малим суцільним народам був уготований статус маргінальних меншин. Оцінюючи сустановку сил, учений констатував, що утвердження державності поляками, чехами, литовцями, рутенцями (українцями) залежатиме від сприяння або, навпаки, протидії з боку Росії та Німеччини⁹.

Перебування української нації у площині триединого виклику потребувало консолідаційних ідей, якими стали федералізм і соборність. Саме їх синтез найбільш виразно дозволив провідникам революції визначити відповідно з минулим досвідом модель державності. Проголошення УНР не було випадковою подією, а певною мірою схиланням перед традицією уявлення «народної влади». Гетьманат П.Скоропадського також став відтворенням козацької державницької моделі, тим самим наголошуючи на існуванні легітимізаційних підстав своєї влади, які в умовах домінування західної концепції легітимності втрачали сенс. Реінкарнація інституту гетьманату відповідала усвідомленням української шляхти та малоросійського дворянства щодо важливості встановлення монархії, котра б забезпечила їхні права та інтереси. Однак у цьому аспекті це вже була імперська модель влади, сформована на основі православного месіанізму та слов'янської єдності. Відродження УНР Директорією стало продовженням революційного досвіду Центральної Ради. У тогочасних реаліях ані В.Винниченко, ані С.Петлюра не поспішали оголошувати спадкоємність державного зв'язку із першою УНР. Історичний дискурс політичної традиції існував між перспективою європейської «держави-нації» та іманентною частиною російсько-православної цивілізації.

Тенденції історичного розвитку України на початку ХХ ст. свідчать про повне її входження до орбіт імперських суспільств і належність до східноєвропейського інтелектуального простору. При цьому виділяється розвиток української нації в контексті модернізаційних процесів, які були відголоском змін, що відбувалися у Західній Європі. Історик О.Оглоблин виділяв декілька характеристик стану модерної нації в той час: подолання «розділення» окремих українських регіонів (Правобережжя, Лівобережжя, Півдня, Галичини) і формування на їх основі «українського національно-територіального масиву»; процес «консолідації українських земель із відмінною історичною й економічною долею в єдиний національно-господарський організм»; постановня української ідеї в політичному сенсі федералізму; становлення «української провідної верстви»; формування нової соціальної структури, що відповідає індустріальному суспільству; «культурний процес, національно-культурне відродження»¹⁰.

Особливості розвитку нації розглядаються у площині регіонального чинника, що обґрунтовується належністю українських земель до складу різних держав. Сучасний дослідник В.Верстюк відзначав киевоцентричність українського національного руху на початковому етапі революції: «Київ одразу заявив себе безальтернативним центром руху, його координатором і організатором. З усією очевидністю ця обставина виявилася у створенні та діяльності Української Центральної Ради»¹¹.

Така єдність національно-визвольного руху в 1917 р. пояснюється відсутністю конкретної ідеологічної доктрини. Лише 13 березня 1917 р., після повернення до Києва М.Грушевського й проведення Всеукраїнського національного конгресу (6–8 квітня 1917 р.), набули обрисів революційні завдання, серед яких домінуюче місце займала вимога національно-територіальної автономії й федеративної перебудови колишньої Російської імперії. Наголос на киевоцентричності одночасно ілюструє різновекторний характер революційних процесів, що виявився в регіоналізмі, котрий був наслідком конфлікту історичних перспектив Галичини й Великої України.

Ідея самостійності в національних шатах стала своєрідним антиісторичним дискурсом. Закономірно, що самостійництво, як ідеологічний витвір «правих», в економічному плані ототожнювалося із самодержавством, пригнобленням та автократією; інтуїтивно такі ідеї були чужими для простого селянина. Більшість дослідників визнають повне домінування федералістської ідеї під час української революції¹². Ідея соборності була відтворенням прогресивної національної думки, певним відходом від радикалізму, спрямована на пошук легітимного шляху реалізації «національного проекту». Центральна Рада стала суто українською організацією без провідників із досвідом бюрократичної й адміністративної роботи. Теоретик вітчизняного монархізму В.Липинський зазначав, що проблема елітотворення в Україні позначена домінуванням у цьому процесі гуманітарної інтелігенції та російської ідентичності. Крім того, учений визначав практичну відсутність національно-орієнтованої технічної інтелігенції, спосіб мислення котрої характеризувався раціоналізмом політичних проектів. У цьому контексті постає відомих «общерусских» учених і діячів українського походження В.Вернадського, О.Кістяківського, П.Чубинського, В.Зінківського та інших були прикладом складного процесу національної самоідентифікації на рівні інтелектуалів.

«Малоросійство» було однією з головних характеристик української ідентичності в 1917–1921 рр. У політичному плані в малоросах убачали, за визначенням А.Капелера, «вірних слуг династії»¹³. У XIX ст. термін «малоросійство» містив етнічну й ментальну складові, набувши дещо принизливого відтінку. Під впливом революції це поняття пройшло суттєву смислову трансформацію. Уже в її розпалі природним було виявляти національну й російську лояльності. Консервативна сутність гетьманату П.Скоропадського обернулася в «малоросійський» проект та формування українсько-російської державності¹⁴.

Ці чинники сприяли артикуляції політичних вимог українськими лідерами лише в російському чи польському контекстах. За таких умов федералізм став панівною доктриною, ураховуючи, що провідники й діячі революції постійно пов'язували себе із зовнішніми чинниками. Власне, сама сила федералізму була у цій політичній дуальності українського соціуму та існуванні роздвоєної лояльності більшості лідерів революції. У цьому випадку федералізм ставав суто українським явищем, який своєю популярністю готував ґрунт для ідеї соборності. Остання за модернізації була більш раціональним проектом, аніж ідея самостійності, апелюючи до відновлення єдності українських земель і консолідації етносу. В умовах революції це був найбільш об'єктивний варіант конструювання історичної перспективи. Трансформація федералізму від вимоги національно-територіальної автономії до проголошення УНР сприяла популярності ідеї соборності серед лідерів революції. Це була не данина традиції, а відповідь на хаос більшовицької революції в Росії. Соборність передбачала не лише територіальне об'єднання українських земель, а також суспільну консолідацію перед обличчям загрози.

Ідея федералізму в добу Української революції 1917–1921 рр. була одночасно перспективою й глухим кутом історії. Успіхи державотворення й трагізм долі лідерів революції тісно переплетені з її розвитком. Вона стала індикатором перебігу державотворчих процесів доби Центральної Ради, навіть після повалення якої українські провідники не забували ідею федералізму. Федераційна грамота гетьмана П.Скоропадського, що проголошувала відновлення державного зв'язку з Росією, є тому свідченням, а також спроби С.Петлюри укласти конфедеративний союз із Польщею, не маючи реальної влади й, власне, країни. Історію Центральної Ради легко розуміти, усвідомивши живильність федералізму серед української еліти. Сила федералістської концепції полягала в її відповідності об'єктивному станові українського народу до 1917 р.¹⁵

Діяльність Центральної Ради розглядають через періодизацію її історії, в основі якої лежить критерій розвитку державницької (політичної) традиції. У вітчизняній історичній науці виділяється два підходи стосовно цього. Перший репрезентує наукова позиція історіософа І.Лисяка-Рудницького, який реконструював державотворчу практику Центральної Ради як таку, що відповідала і збігалася з напрямками політичної думки та визвольного руху ХІХ – початку ХХ ст. У своєму есе «Четвертий універсал та його ідеологічні попередники» учений зазначав: «Третій і Четвертий універсали віддзеркалюють два послідовні етапи українського державного будівництва. Але їх можна розглядати і як вияви двох різних, альтернативних концепцій української державності: федералістичної і самостійницької»¹⁶. Другий підхід моделює сучасний історик В.Верстюк, в основі дискурсу якого лежить акцентування на історичній конкретиці й документах. При цьому він наголошує на важливості їх осмислення в історичному контексті епохи. Історіографічні позиції обох учених різняться лише ставленням до історичної перспективи. Якщо І.Лисяк-Рудницький займався пошуком підстав державотворення в попередніх періодах, то В.Верстюк надає перевагу історичним обставинам та ситуації революційного періоду¹⁷. Достатньо продуктивним поглядом на зміст цих підходів є виявлення спільної думки вчених щодо початку Української революції 1917–1921 рр. – здобуття Україною національно-територіальної автономії у складі демократичної федеративної Росії з гарантуванням прав усіх національних меншин. Аналіз цієї віртуальної дискусії привів нас до наступної періодизації.

Отже, в історії Центральної Ради виділяються етапи: автономістський (березень – жовтень 1917 р.) і державно-уенерівський (жовтень 1917 – квітень 1918 рр.)¹⁸. Перший пов'язаний зі спробами реалізувати ідею національно-територіальної автономії, юридичним констатуванням означеного статусу щодо українських земель, характеризується «політичною війною» між Центральною Радою й Тимчасовим урядом¹⁹. Державно-уенерівський позначений невдалими кроками утвердження автономії та перетворенням Центральної Ради на центр боротьби за перебудову Росії на федералістських і демократичних засадах. Власне, між ними – з'їзд народів Росії, який складно віднести до будь-якого з етапів. Події вересня 1917 р. змінили стиль державницького мислення лідерів Центральної Ради, наблизили проголошення УНР і, одночасно, свідчили про відсутність у тогочасної еліти розуміння важливості внутрішньої розбудови держави.

До 1917 р. ніякого територіально-політичного або територіально-адміністративного утворення під назвою «Україна» просто не існувало²⁰. У добу Центральної Ради російський контекст зіграв вирішальну роль в актуалізації федералістської й соборницької ідей, протиставивши їм протилежні моделі

суспільного розвитку. Характерно, що легітимізацію своїх автономних прав Центральна Рада очікувала отримати від Тимчасового уряду як центрального правлячого органу Росії²¹. Жодна українська партія не пропонувала самочинно, без санкції загальноросійського уряду, проголосити автономію України. Державне будівництво доби Центральної Ради свідчить про співіснування ідей федералізму й соборності. Вітчизняна політична еліта бачила Україну 1917–1918 рр. у статусі національно-територіальної автономії в етнографічних межах²². Помилково стверджувати, що ідея федералізму була «привілеєм» провідників, вона певною мірою усвідомлювалася й селянством.

Губернські селянські з'їзди практично одноставно виступали за встановлення демократичної федеративної республіки. Очевидно, що висунення цієї політичної вимоги формулювалося під впливом місцевих партійних лідерів. Федеративна республіка розглядалася як найкраща форма правління, оскільки «при монархії, хай навіть і конституційній, тобто обмеженій, можна завжди очікувати, що інтереси трудового народу будуть протиставлені інтересам царя з його оточенням»²³. Селяни проявляли чіткий республіканський настрій, що й не дивно з огляду на існування цієї традиції з козацьких часів та аналогічних переконань, які панували в українській політичній думці XIX – початку XX ст.²⁴

Наприкінці серпня 1917 р. розпочалася реалізація ідеї скликання форуму з представників різних народів Росії. Це було своєрідною відповіддю на жорсткі умови з боку Тимчасового уряду, викладені в «Інструкції» від 4 серпня 1917 р. Проведення «з'їзду представників народів і областей, що прагнули до федеративної перебудови Росії», стало визначальним кроком до утвердження відповідного курсу Центральної Ради. Крім того, на загальноросійський рівень авторитетності було підняте ім'я М.Грушевського як головного ідеолога федеративної перебудови колишньої імперії. Революційний провід виступив не лише ініціатором з'їзду, а й адептом демократизації суспільних процесів і завершення революційної боротьби на теренах Росії.

8–15 вересня 1917 р. у Києві відбувся з'їзд народів Росії за участю 93 делегатів від різних національностей колишньої імперії²⁵. Основним завданням форуму вважалося визначення теоретичних і практичних засад федеративного устрою російської держави. Відкриваючи зібрання, голова Центральної Ради М.Грушевський нагадав делегатам про історичний розвиток федералістської ідеї у вітчизняній суспільно-політичній думці й наголосив, що «українське громадянство не розуміє нового устрою держави без федерації і ніколи від цього гасла не відступить, а ідея федералізму надалі буде служити народам провідним компасом»²⁶.

Саме тоді була чітко сформульована позиція українських лідерів, які моделювали історичну перспективу лише у зв'язку з Росією, федералізм за такої інтенції ставав принципом об'єднуючим²⁷. Можна стверджувати, що українські революціонери й сучасники залишилися вірними традиціям політичних доктрин та визвольної боротьби XIX ст. Виступ М.Грушевського був маніфестом українського федералізму, що визначався ним як конструктивний принцип співіснування націй: «Для всієї великої маси народу України – федералізм не являється перехідним ступенем до державної незалежності! Навпаки, для нас, українців, державна незалежність лежить не перед нами, а поза нами. Свого часу ми жили державним життям, як самостійна держава. На підставі умови, яка забезпечувала наші державні права, ми об'єдналися з Росією... І коли ми проголошуємо в нинішнім моменті принцип федерації, ми тим самим висловлюємо свою волю, ми закріплюємо збереження наших державних прав. Але при цьому ми розглядаємо федерацію не як шлях до

самостійності, але як шлях до нових перспектив, які вже давно відкрилися провідним розумам людства, як шлях до федерації Європи і в майбутньому – до федерації всього світу»²⁸. Найбільш реалістичний зміст федералізм, як парадигма історичної перспективи, отримав у процесі відстоювання Центральною Радою федералістських позицій. У підсумку, відродження українського месіанізму ХІХ ст. дозволяло визвольному руху забезпечити постімперську перебудову Росії. За таких умов М.Грушевський переконано піддав сумніву доцільність самостійності України, яка спочатку не моделювалася ним як історична перспектива.

Саме вустами голови Центральної Ради на з'їзді народів Росії була озвучена думка про те, що незалежність України не є метою майбутнього та перспективою розвитку. Історія цих висловлювань досить суперечлива; важко зрозуміти, який сенс вкладав автор у свої слова. Можна припустити, що це був своєрідний маневр, який живився ейфорійним настроєм учасників з'їзду і адресувався російській владі. Ідея федералізму відтворювала внутрішні уявлення та переконання М.Грушевського, котрий прагнув діяти в українських інтересах як політичний діяч, відстоюючи федералістський курс Центральної Ради.

На підсумковому засіданні форуму 15 вересня 1917 р. одноставно ухвалили резолюції, лейтмотивом яких було сприйняття Росії як федеративної демократичної республіки. У головній постанові з'їзду народів – «Про федеративний устрій російської держави» – насамперед стверджувалося, що лише за такої моделі можлива «широка участь громадян у державному житті». По-друге, «республіканський лад може міцно стояти тільки у федеративній державі». По-третє, центральна влада «може мати довір'я всіх шарів людности і мати силу тільки при федеративному строю». Нарешті, «через те, що Росія складається з багатьох народів, які мають більшу чи меншу національну самосвідомість, різноманітну національну культуру, історичне минуле, і в економічному відношенні вони складають окремі своєрідні кола, то єдино придатною формою федерації є така, котра заснована на національній підставі»²⁹. Для вироблення та реалізації завдань автономістсько-федералістського переоблаштування Росії, зокрема, підготовки майбутньої відповідної конституції, делегати з'їзду ухвалили створити раду народів із місцем перебування у Києві за участю чотирьох депутатів від кожного народу, який мав представництво на форумі.

Але реальних наслідків з'їзд не мав. Фактично всі його заяви і рішення залишилися декларативними, не набувши правової сили ані для Тимчасового уряду, ані для майбутніх всеросійських установчих зборів. Водночас вони здобули величезний політичний резонанс. Форум свідчив, що ідея федеративної перебудови республіки охопила громадськість Росії. Однак обрана 16 вересня 1917 р. рада народів, по суті, не працювала. М.Грушевський, без оптимізму пізніше оцінюючи з'їзд, писав: «Не дав нічого конкретного, і його навіть можна вважати також одним з відхилень укр[аїнської] демократії від конкретних організаційних зводок у бік національної романтики чи стрілянини через голову безпосередніх справ до далеких мет»³⁰.

Така оцінка є досить симптоматичною, тим більше, що озвучена одним із головних організаторів заходу. Потрібно віддати належне М.Грушевському, що через роки він зумів переоцінити прорахунки політичного курсу Центральної Ради. Перебуваючи у стані певного емоційного піднесення після з'їзду народів, лідери всеукраїнського органу вважали, що Україна здатна й повинна очолити рух за створення російської федерації. Це було явною переоцінкою власних можливостей, що призвело в недалекому майбутньому

до невиправданих рішень і дій³¹. На форумі були породжені занадто оптимістичні сподівання стосовно російського революційного руху. Розвиток ситуації в Петрограді явно не сприяв реальному здійсненню амбітних федералістичних планів української політичної еліти.

Центральна Рада почала займатися влаштуванням загальноросійського політичного життя замість упровадження соціально-економічних і культурних перетворень на українських землях. Цими заходами вона заявила про свою домінуючу роль у боротьбі за демократичну перебудову Росії. З'їзд зазвичай перетворення Центральної Ради на центр боротьби за формування колишньої імперії на федеративних засадах³².

Суспільно-політична ситуація, що склалася в Україні після з'їзду народів Росії, вимагала від Центральної Ради рішуче стати на шлях закріплення і реалізації задекларованого внутрішнього і зовнішньополітичного курсу. Історичний момент потребував прийняття адекватних рішень з огляду на хаотичність і бездіяльність загальноросійської влади. Наступні кроки Центральної Ради були закономірними, однак запізнілими щодо динамічного розвитку тенденцій революційного процесу. Саме тоді розпочався період випробувань для її автономістської політики та українського руху загалом.

24 жовтня 1917 р. відбулася перша та єдина сесія ради народів, на якій було вирішено взяти участь у роботі всеросійських установчих зборів і доручено «місцевим організаціям покваліфікуватися з скликанням місцевих національних та крайових установчих рад». Початком «об'єднання організацій народів Росії» було визначено співпрацю Українського військового комітету з місцевими військовими національними організаціями з метою скликання конференції представників національних частин російської армії³³. При цьому рада народів просила їх узяти під захист населення Естонії, Латвії, Вірменії та Грузії від «безладдя і насильства, що чиняться деякими частинами російського війська в прифронтових місцевостях»³⁴. Аналіз роботи ради дозволяє відзначити домінування федералістських ілюзій у діяльності лідерів українського національного руху.

Провідники Центральної Ради були переконані в необхідності перетворення централістської держави в союз народів на федеративних засадах, що не дозволило їм визнати більшовицьку Раду народних комісарів як новопосталу російську владу. Переоцінивши власну роль у тогочасному співвідношенні військово-політичних сил, Центральна Рада продовжувала ініціювати формування федерації вільних демократичних утворень на території Росії. Саме її вимога створення загальноросійського соціалістичного уряду з представників національних областей, а також самоврядних одиниць, спричинила збройний конфлікт із більшовицькою Росією.

Федералістська тенденція державотворення виражалася у зовнішньому аспекті, виступаючи первинною у прагненні забезпечити розвиток України. Її реальний зміст становила ідея соборності як практика запровадження адміністративно-територіального устрою. Ідея соборності 1917–1918 рр. не виступала як самостійна концепція, отримавши форму політичної вимоги Центральної Ради до Тимчасового уряду про юрисдикційну підпорядкованість українських губерній її самоврядній владі.

Проголошення IV Універсалу й незалежності УНР було закономірним результатом визвольного руху «довгого» XIX ст., однак не релевантним розвиткові світу. Цьому сприяла саме західна рецепція державності «неісторичних» націй і внутрішній стан українського народу, інтегрованого до імперських суспільств. Отже, самостійність УНР стала відголосом модерності, що була периферійною формою модернізації, котра охоплювала Східну Європу.

Український федералізм і соборність якісно продовжували козацько-автономістські («малоросійські») візії вітчизняної політичної думки, перетворивши їх на реальну й перспективну програму. Розвиток соборницьких переконань тогочасної еліти проявився в потребі об'єднання етнічних українських земель в одне державне утворення. Акт злуки УНР і ЗУНР від 22 січня 1919 р. став утіленням історичної перспективи.

Ретроспективно федералізм і соборність були концепціями синхронної державності, що діалектично вкладаються в «національний проект». Фактом залишається повне нівелювання ідеї самостійності сучасниками і лідерами революції. Цьому сприяли два чинники: широка інтернаціоналізація, зумовлена боротьбою «держави-нації» та імперії в умовах індустріальної цивілізації, та інша семантика поняття «самостійність», який складно піддається інтерпретації. Виділяється розгляд самостійності в міждержавному та міжнаціональному контекстах. Зрозуміло, що тогочасні провідники були «синами своєї епохи», коли сакралізація влади і секуляризація релігійного мислення розширювали їхні уявлення про роль і призначення держави.

Симптоматичним підсумком розвитку Української Держави П.Скоропадського як українсько-російської державності було проголошення гетьманом федераційної грамоти, в якій зазначалося: «Нині перед нами нове державне завдання. Держави Згоди (Антанта – Г.К.) здавна були приятелями колишньої єдиної Російської Держави. Тепер, після пережитих Росією великих заворушень, умови її майбутнього існування повинні, безумовно, змінитися. На інших принципах, принципах федеративних, повинна бути відновлена давня могутність і сила всеросійської держави. У цій федерації Україні належить зайняти одне з перших місць»³⁵. У документі наголошувалося на особливій об'єднувальній місії України, якій належало відіграти вирішальну роль у справі утворення всеросійської федерації, та, урешті, відновлення Великої Росії³⁶. Цей політичний крок глави Української Держави, детермінований низкою складних факторів, був природним і закономірним. У Першій світовій війні стався злам на користь країн Антанти. Не маючи власної армії, гетьманський режим виявився беззахисним перед російськими більшовиками, оскільки Раднарком анулював Брестський мир³⁷. Сучасний історик Р.Піріг доводить, що, видаючи грамоту, П.Скоропадський планував подати чіткий сигнал Антанті про можливість використання потенціалу України для відродження Росії та намагався зіпертися на потужне всеросійське лобі в Україні³⁸. Слід підкреслити, що інтелектуальний вплив на це рішення мав український федералізм рубежу століть, який пов'язував історичні перспективи з Росією. П.Скоропадський був «сином своєї епохи», світогляд якого формувався на українській етнічній та російській імперській основах. У жовтні 1920 р. колишній гетьман заявив кореспондентові «Газетт де Лозанн»: «Союзні місії ставили мені умови, які зводилися до вимоги федерації з Росією. Я дуже добре розумів небезпеку, що виникла з подібного політичного домагання, але змагаючи перш за все до вищої мети – утримання ладу в Державі, яку я збудував, я мусив усупереч власній волі схилитися перед вимогою союзників і проголосити федерацію з Росією»³⁹.

Проросійська суть федераційної грамоти гетьмана П.Скоропадського була логічним продовженням суперечливого процесу пошуку історичної перспективи. Вибір між Німеччиною й Росією визначав майбутній розвиток Української Держави. Однак німецький чинник став лише прагматичним кроком, спрямованим на досягнення певного status quo у здобутих державницьких перемогах. Він став джерелом різнопланової залежності від країн Четвертого союзу, зводячи гетьманський режим до васального статусу. Російська

іредента періоду правління П.Скоропадського відіграла визначальну роль у внутрішньому розвитку українського соціуму, заклавши підґрунтя суперечливості державної моделі. Консервативно-ліберальні засади гетьманату збігалися радше з ідеологією провідних носіїв «російськості», ніж із програмою радикальних соціалістичних перетворень Центральної Ради⁴⁰. У результаті, геополітичний та цивілізаційний вибір Української Держави був збролений у бік Росії.

Історія української революції в оцінках її діячів і сучасників постає на основі таких сюжетів: ставлення до київських подій; формулювання прогнозів та оцінка політичних процесів у регіонах; обговорення реальності й доцільності здобуття автономії та формування федерації; альтернативні погляди на українську державність; роздуми про роль вітчизняної інтелігенції; оцінки політичних програм українських, російських, єврейських партій; відображення поведінки українського селянства; констатація низького рівня політичного й національного самоусвідомлення; актуалізація аграрного питання, констатація відсутності сил його вирішити; аналіз деструктивних процесів в українських регіонах; переважання соціальних вимог над національними пріоритетами. Означені смислові фокуси дозволяють стверджувати про відстороненість провідників революції «від життя», декларативний і популістський характер їх рішень, відсутність раціональних моделей побудови держави та релевантних норм здійснення модернізації. Власне, як це не парадоксально звучить, національна еліта не відчула й не зрозуміла трансформації модерності в модернізаційний проект.

Усвідомлення ідеологічного контексту революційного часу підводить до кількох важливих теоретичних формулювань, згідно з якими ретроспектива подій постає ланцюгом взаємообумовлених і вірогідних явищ. Об'єктивність історичної науки завжди залежала від сутності держави й політичної системи. В історії певні конструкції та гіпотези використовуються лише для пояснення і ширшого розкриття суті історичної події, однак ніколи не є досконалою моделлю реконструкції реальної дійсності. Теорія історії є уявним процесом пошуку вірогідності й співвідношення. Сучасний історичний дискурс позначений спробами деміфологізувати національну самосвідомість, оскільки історичне пізнання постає в діалектиці міфу та логіки. Завдання історика полягає в деміфологізації архетипів міфу, а також у раціональному відтворенні ірраціональної логіки історії. Міфологеми революції є точками відліку історичного часу, основною з яких було сприйняття Росії як держави, що реалізує спільну місію. Зміст цієї міфологеми полягає в розумінні того, що Російська імперія утворилася шляхом синтезу московської й київської системи влади, а імперськочасадничою містерією для неї стала Полтавська битва 1709 р., яка значно похитнула українську державність. Навіть козацькі автономістські проекти XVIII ст. не змогли відновити державотворчого ресурсу суспільства, тим більше, що ґрунтувалися на інтеграції до імперії.

У кінцевому рахунку, українська революція була позбавлена ідеології, котра б відповідала об'єктивному станові розвитку суспільства. Парадокс полягав у тому, що існування ідейного плюралізму обернулося антидержавницьким процесом. Українське селянство і пролетаріат погано усвідомлювали нюанси виголошуваних гасел, тим більше, що в їхній системі цінностей домінували соціальні інтереси. Проблема ідеології не є проблемою революції, вона була загальним фокусом всього національного руху XIX ст. Розвиток української ідеї та повторення ідейних постулатів від лібералізму до соціалізму не вирішували питання її появи. Український монархізм і консерватизм були лише рецидивом на всеросійський революційний процес. Сенс

доктрин теоретика українського монархізму В.Липинського й основоположника інтегрального націоналізму Д.Донцова спрямовувався на еліту, головні положення артикулювалися до «сильних», до певної групи людей. Разючим в їх теоретичних конструкціях було ігнорування народу загалом, долю якого мала вирішити вихована ним еліта. Умовність принципів доктрини вітчизняних монархістів і націоналістів позбавляла їх історичної перспективи в умовах українського історичного процесу.

У добу визвольних змагань не було породжено ідеології для всього суспільства, консолідаційної, широкої і зрозумілої за своїм характером. Відомо, що успіх більшовиків у Росії обумовлювався саме широтою й простотою ідеології, яка отримувала підтримку в людей. Сучасний історик О.Реєнт зазначає, що «більшовицький переворот у листопаді 1917 р. прискорив і проголошення незалежності України, до якої суспільство у цілому не дозріло»⁴¹.

Одиничний випадок не є історією. Ідеологічний контекст української революції лежав у площині опозиції «Росія – Європа», певною мірою призводячи до деструкції історичної перспективи. Перебіг української революції свідчить про потужні відгоси епохи модерності. Театр політичних і соціокультурних подій у своїй сутності був протистоянням і боротьбою різних «... ізмів», починаючи від соціалізму, федералізму й закінчуючи більшовизмом та комунізмом. Модернізація за таких умов здійснювалася більшовиками на чолі з В.Леніним. Її українська особливість завмерла на рівні декларації і була зупинена реставраційною сутністю режиму П.Скоропадського – тимчасового державного утворення, спрямованого до ірраціональних стереотипів поведінки «неісторичної» нації. Розвиток федералізму за доби Директорії УНР набирав форми лише як данина традиції, а не реальний політичний проект. Це призвело до повернення України до «історичної Польщі» після Варшавської угоди 22 квітня 1920 р. Слід наголосити, що конфедералістські позиції Ю.Пілсудського та польських діячів відтворювали образ «держави-нації» у соціалістичній рецепції. Ідея федералізму доби української революції залишалася в полоні дихотомії української історії та суспільного процесу, що ґрунтувався на об'єктивних підставах розвитку «неісторичної» нації. Федералізм як парадигма історичної перспективи продовжував пошук синтетичного шляху державності, при цьому постійно наражаючись на проблему легітимності за умов зіставлення з Росією чи Європою⁴². Остання риса української історії була підтверджена перебігом революції, стаючи смислом історичної долі нації на початку ХХ ст.

¹ Блок М. Апология истории, или Ремесло историка. – Москва, 1986. – 254 с.

² Грушевський М. Галичина і Україна // Грушевський М. Твори: У 50 т. – Т.1. – Л., 2002. – С.380.

³ Грушевський М. Україна, Польща й Росія // Нова доба. – 1920. – 26 червня. – С.3.

⁴ Пиріг Р.Я. Гетьманат Павла Скоропадського: між Німеччиною і Росією. – К., 2008. – 209 с.

⁵ Порш М. Про автономію України. – К., 1918. – С.192.

⁶ Грицак Я. Українська революція, 1914–1923: нові інтерпретації // <http://www.franko.lviv.ua/Subdivisions/um/um2-3/ProblemyIstoriografiji/2-HRYTSAK%20Yaroslav.htm>

⁷ Верстюк В. Українська революція: метафори, предмет, інтерпретація // Україна – Росія: діалог історіографій. Мат. Міжнар. наук. конф. – К.; Чернігів, 2007. – С.131.

⁸ Політична історія України ХХ ст.: У 6 т. – Т.2: Революція в Україні: політико-державні моделі та реалії (1917–1920). – К., 2003. – 488 с.

⁹ Див.: Українська державність у ХХ столітті. Історико-політологічний аналіз. – К., 1996. – С.132–136.

¹⁰ Оглоблин О. Проблема схеми історії України 19–20 століття (до 1917 року) // Студії з історії України: Статті і джерельні дослідження. – Нью-Йорк; К.; Торонто, 1995. – С.50–51.

¹¹ Верстюк В. Український національно-визвольний рух і російська революційна демократія, 1917 р. // *Верстюк В., Горобець В., Толочко О.* Україна і Росія в історичній ретроспективі: Нариси в 3 т. – Т.1: Українські проекти в Російській імперії. – К., 2004. – С.414.

¹² *Верстюк В.* Українська Центральна Рада: Навч. пос. – К., 1997. – 344 с.; *Любовець О.* Українські партії й політичні альтернативи 1917–1920 років. – К., 2005. – 311 с.; *Рубльов О., Реєнт О.* Українські визвольні змагання 1917–1921 рр. – К., 1999. – 320 с. (серія «Україна крізь віки»); *Солдатенко В.* Українська революція: концепція та історіографія. – К., 1997. – 416 с.

¹³ *Каппелер А.* Мазепинці, малороси, хохли: українці в етнічній ієрархії Російської імперії // *Київська старовина.* – 2001. – №5. – С.9.

¹⁴ *Пиріг Р.Я.* Гетьманат Павла Скоропадського: сутність і форма державності // *Гетьманат Павла Скоропадського: історія, постаті, контрверсії:* Мат. Всеукр. наук. конф. 19–20 травня 2008 р. – К., 2008. – С.9.

¹⁵ *Лисяк-Рудницький І.* Четвертий Універсал та його ідеологічні попередники // *Його ж.* Історичні есе. – Т.2. – К., 1994. – С.7.

¹⁶ Там само. – С.1.

¹⁷ *Корольов Г.* Федералістські тенденції у державному будівництві Центральної Ради (березень 1917 – квітень 1918 рр.) // *Гілея: Зб. наук. праць.* – К., 2008. – Вип.11. – С.230.

¹⁸ *Верстюк В.* Українська Центральна Рада та її Універсали: Третій та Четвертий // *Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 рр.* – Вип.1. – К., 2002. – С.11.

¹⁹ *Кудлай О.Б.* Центральна Рада – Тимчасовий уряд: боротьба за автономію (березень – жовтень 1917 р.); Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – К., 1997. – С.14.

²⁰ *Гошуляк І.* Проблема соборності України в контексті революційних подій 1917–1919 рр. // *Україна в революційних процесах перших десятиліть ХХ ст.:* Мат. Міжнар. наук.-теор. конф., 20–21 листопада 2007 р. – К., 2007. – С.204.

²¹ *Любовець О.* Указ. праця. – С.50.

²² *Кармазіна М.С.* Ідея державності в українській політичній думці (кінець ХІХ – початок ХХ ст.). – К., 1998. – С.278.

²³ Цит. за: *Победа Советской власти на Херсонщине (1917–1920 гг.):* Сб. док. и мат. – Херсон, 1957. – С.42–44.

²⁴ *Скальський В.* Вплив губернських селянських з'їздів на національну ідентичність українських селян у 1917 році // *Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 рр.* – Вип.4. – К., 2009. – С.97.

²⁵ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф.1115. – Оп.1. – Спр.7. – Арк.1; *Реєнт О.П., Андрусішин Б.І.* З'їзд поневолених народів (8–15 вересня 1917 р., 21–28 вересня н.ст.). – К., 1994. – С.8.

²⁶ Цит. за: *Нова Рада.* – 1917. – 10 вересня.

²⁷ Там само.

²⁸ Там само. – 4 жовтня.

²⁹ Там само. – 17 вересня.

³⁰ *Грушевський М.* Спомини // *Київ.* – 1989. – №11. – С.137, 145.

³¹ *Український вибір: політичні системи ХХ століття і пошук власної моделі суспільного розвитку.* – С.131.

³² Там само. – С.189.

³³ *Корольов Г.О.* Автономістсько-федералістські погляди Михайла Грушевського: формування, втілення, трансформація: Дис. ... канд. іст. наук. – К., 2009. – С.150.

³⁴ *Вістник Генерального секретаріату Української Народної Республіки.* – 1917. – 23 листопада.

³⁵ *Дорошенко Д.* Історія України 1917–1923 рр. – Т.2: Українська Гетьманська Держава. – К., 2002. – С.286.

³⁶ *Пиріг Р.* Гетьманат П.Скоропадського: між Німеччиною і Росією. – С.192.

³⁷ Там само.

³⁸ Там само. – С.192–193.

³⁹ *Солуха П.* Договір із Москвою проти гетьмана Павла Скоропадського. – Чикаго, 1973. – С.253.

⁴⁰ *Пиріг Р.* Гетьманат П.Скоропадського: між Німеччиною і Росією. – С.206.

⁴¹ *Реєнт О.* Україна ХІХ–ХХ століть. Роздуми і студії історика. – Корсунь-Шевченківський, 2009. – С.359.

⁴² Грушевський М. Між Москвою і Варшавою // Центральний державний історичний архів України, м.Київ. – Ф.1235. – Оп.1. – Спр.184. – Арк.31–34 зв. (надруковано: Борітеся – поборете! – 1920. – №1. – С.1–18); Його ж. Україна, Польща й Росія // Там само. – Спр.186. – Арк.1–6 (надруковано: Нова доба. – 1920. – 26 червня. – С.1–3).

Essence of federalist idea of time of Ukrainian revolution 1917–1921 is examined Basic historiography interpretations which underlay as paradigms of historical prospect scientific carriage of federalism are reflected. Analyzed genesis of the federalist understanding of the state future of that time Ukraine.

А.В.Іванець*

ДО ПИТАННЯ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ ПАРИЗЬКОГО УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО КОМІТЕТУ (1919–1921 рр.)

Уперше у вітчизняній історіографії висвітлюється діяльність однієї з емігрантських організацій – Українського національного комітету (УНК), процес його ідейно-політичної трансформації та перетворення в інструмент антиукраїнських сил. Показано вплив масонів на український національний рух.

За останні два десятиліття здійснено справжній прорив у вивченні історії Української революції 1917–1921 рр., процесів національно-державного будівництва. Проте окремі тематичні сюжети не знайшли належного висвітлення у наукових працях. Цілком слушно один із дослідників політики П.Врангеля щодо України відзначав, що в історичній літературі практично немає даних про Український національний комітет, що виник у Парижі¹. На жаль, і до сьогодні відомості про цю організацію обмежуються окремими, не завжди точними, згадками й короткими суперечливими характеристиками. Одні науковці визначають УНК як «безпартійний союз федералістів України, котрий протистоїть самостійникам»², інші – як «продукт російських заходів і маневр до розбиття соборницько-самостійницьких змагань», що складався з гетьманців та до якого спочатку входило кілька галичан³.

Попри те, що сам по собі УНК не був значним суспільно-політичним явищем, його діяльність торкалася низки важливих проблем, серед яких – міжнародне визнання Директорії, політика російського білого руху стосовно УНР, вплив масонства на перебіг тогочасних подій тощо. У даній статті робиться спроба визначити характер і форми діяльності УНК, умови його виникнення, склад та структуру. Хронологічні рамки дослідження визначаються моментом заснування комітету у грудні 1919 р. й фактичним припиненням його активності в 1921 р.

Січень 1919 р. ознаменувався одним із найсуттєвіших звершень Української революції 1917–1921 рр. – проголошенням Акту злуки УНР і Західноукраїнської Народної Республіки в єдину соборну та незалежну державу. ЗУНР отримала статус автономії як Західна область Української Народної Республіки (ЗО УНР). Об'єднана УНР опинилася у надзвичайно складному воєнно-стратегічному становищі – проти неї вели збройну боротьбу російські Добровольча армія А.Денікіна й більшовики, війська Польщі та Румунії,

* Іванець Андрій Валерійович – консультант Кримської філії Національного науково-дослідного інституту українознавства Міністерства освіти та науки України (Сімферополь).